

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 322

Бондаренко В. Д.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ЄДНІСТЬ ПРАВОСЛАВНИХ В УКРАЇНІ ЯК ОСНОВА КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

У статті ідеться про духовні засади націєтворення. Для української нації це означає існування в Україні єдиної помісної православної та греко-католицької церков, які складають основу української нації. Православ'я віками було полем боротьби між силами, одні з яких прагнули інтегрувати Україну в інші державні структури, а інші – покласти його в основу творення української нації і держави. Результатом цієї багатовікової боротьби стала відсутність єдиної загальноукраїнської ідентичності у всіх життєво важливих проблемах в т. ч. і у духовно-релігійному вимірі. Лише сучасна реальність, що склалася з конституюванням Православної Церкви України, здатна згуртувати українську націю і зробити більш сильною нашу державу.

***Ключові слова:** православ'я – духовна основа української нації, церковне протистояння як відображення кризи української ідентичності, єдність ПЦУ та УПЦ єдиний шлях творення єдиної православної церкви в Україні, соціальна робота церкви, співпраця між церквами як шлях до єднання.*

Бондаренко В.Д. Единство православных в Украине как основание консолидации украинской нации.

В статье идет речь о духовных основаниях утверждения нации. Для украинской нации это означает существование в Украине единой поместной православной и греко-католической церквей, составляющих основу украинской нации.

Православие веками было полем борьбы между силами, стремящимися к интеграции Украины в другие государственные образования, и теми кто стремился положить его в основу создания украинской нации и государства. Результатом этой многовековой борьбы стало отсутствие общеукраинской идентичности во всех жизненно важных проблемах, в т. ч. и в духовно-религиозном измерении. Только современная реальность, которая складывается по мере конституирования Православной Церкви Украины, способна объединить украинскую нацию и сделать более сильным наше государство.

***Ключевые слова:** «православие - духовная основа украинской нации», «церковное противостояние как отражение кризиса украинской идентичности», «единство ПЦУ и*

УПЦ – единственный путь создания единой православной церкви в Украине», «социальная работа церкви», «сотрудничество между церквями как путь к единению», «сотрудничество православных и греко-католиков».

Bondarenko V. Unity of Orthodox Believers in Ukraine as a Basis for Consolidation of the Ukrainian Nation. *The article deals with the spiritual background for nation formation. For Ukrainian nation it means the existence of a united local Orthodox and Greek Catholic churches, which constitute the basis of Ukrainian nation. For centuries the Orthodoxy was a battle field for various powers, one of them attempted to integrate Ukraine into bigger state structures, others - make it the grounds for creation of Ukrainian nation and state. This longterm struggle resulted in the lack of united Ukrainian identity in all vital problems, including the ones of spiritual and religious spheres. Only modern reality, which came into being with the institutionalization of the Orthodox Church of Ukraine, is capable of constructing Ukrainian nation and strengthening our state.*

Key words: *Orthodoxy as a spiritual basis of Ukrainian nation, church confrontation as a reflection of Ukrainian identity crisis, unity of the Orthodox Church of Ukraine and the Ukrainian Orthodox Church is the only way for creating a unified Orthodox church in Ukraine, social work of the church, cooperation between churches as a way for unification.*

Актуальність теми дослідження. Основною проблемою буття української нації як колись так і тепер лишається відсутність її єдності. Природно, що в умовах глобалізації та віросповідного різноманіття не варто вести мову про абсолютне єднання громадян тієї чи іншої країни навколо якоїсь ідеї чи духовної основи. Власне такого монолітного єднання не було ніколи і ніде, а тим більше в українських землях, які століттями входили до складу інших держав, не маючи своєї власної державності та її духовно-релігійного осердя – православної церкви, побудованої на етнічній основі. Чужинські держави і церкви саме і служили чужинцям, всіяко притлумлюючи український дух та мрії нашого народу про консолідацію, власну державу і власну Церкву, що мала б суто національну орієнтацію.

Тому не випадково українці, як бездержавна впродовж віків нація, завжди прославляли моменти загальнонаціонального єднання, наприклад, у формі існування козацької держави, національно-визвольних змагань під проводом Богдана Хмельницького, соборної єдності УНР і ЗУНР чи всенародного референдуму щодо незалежності України. Усі ці різні за своїм масштабом і історичною значущістю події свідчили і свідчать про одне – прагнення українців бути разом. Події останніх часів, особливо пов'язані із зовнішньою агресією, війною і величезними її жертвами, відчутно зцементували громадян України в єдину політичну націю.

У цьому процесі помітну роль відіграє і релігійний фактор, що у різні часи із різною силою проявляє себе як консолідуюча сила. І хоча в силу історичних обставин українському народові не вдалося зберегти єдину віросповідну основу, нині він має дві духовно-релігійні підвалини – православ'я і греко-католицизм, як дві національно орієнтовані сили, спираючись на які постають наші нація і держава.

Мета та завдання статі. Метою статті є аналіз духовних засад націєтворення та специфіка їх прояву в традиції та сьогодення.

Стан розробки проблеми. Сьогоднішні реалії духовно-релігійного буття українців дають можливість думати про суттєві перетворення у царині досягнення єдності нашого народу. Природно, що понад п'ятисотлітнє розділення створене Берестейською унією, відносить питання організаційної єдності православних і греко-католиків радше до розряду мрій, а не реальних розв'язок. При цьому немає підстав думати, що те, що сталося у Бересті понад 500 років тому не можна подолати у той чи інший спосіб, як це відбувається, наприклад з єврейським народом, коли в історії сучасного Ізраїлю починають збуватися старозавітні пророцтва [1].

Що ж до можливого єднання православних в Україні, то воно уже сьогодні постає перед нами як реальність, особливо після надання Православній Церкві України автокефального статусу та початку співіснування у нашій країні двох канонічних православних юрисдикцій - Православної Церкви України та Української Православної Церкви у єдності з Московським Патріархатом.

Виклад основного матеріалу. З самого початку звернемо увагу на відносність самого визначення «єдність православних в Україні». У сьогоднішньому світі завдяки процесу глобалізації неможливо віднайти жодної країни, яка була б однорідною у своєму віросповідному вимірі. Україна в цьому сенсі не є виключенням, а з урахуванням нашої непростой історії її радше можна було б називати «поліконфесійною» країною, а ніж «православною». Однак виходячи з історичного домінування тут православ'я ми називаємо її «православною» саме за ознакою масовидності православної складової у загальній картині конфесійного життя України. А часи, що минули відтоді коли релігійно-духовне життя нашої країни розвивається за власними законами свідчать, що попри тривалу кризу у якій знаходиться православ'я, пришвидшений розвиток протестантизму та появу на конфесійній карті України нових для нас релігій, православ'я як складало, так і складає абсолютну доміную релігійного життя України – понад половину усієї мережі релігійних організацій країни. Саме тому ведучи мову про єдність православних в Україні як про основу єдності української нації ми маємо на увазі доволі значимі, або навіть визначальні, однак не абсолютні величини. Крім того у нашому випадку слід оговорити ще один момент, пов'язаний із розвитком усього ареалу східних слов'ян, що позначився зміщенням духовно-релігійного центру з Києва на північний схід і завершився багатомісячним домінуванням Москви над Києвом, що втратив своє історичне лідерство на цих величезних територіях, зберігши при цьому, за висловом українського релігієзнавця О. Н. Сагана, особливості інкультурації Євангелія у місцеву культуру [2].

Відтак, коли ми говоримо про єдність православних як про основу консолідації нації то маємо на увазі, перш за все, той факт, що православні, які складають собою найбільшу, часом визначальну величину релігійного життя нації і є єдині у своїх переконаннях і визначеностях, що складають собою основу національної ідентичності. Відсутність єдності православних в історії України завжди виливалася у серйозні потрясіння, що загрожували національній єдності або у величезні суспільні конфлікти у вигляді міжправославного протистояння, що загрожувало єднанню нації і відчутно гальмувало її історичний поступ.

Згадуючи про це можемо говорити про три чітко окреслені в часі спроби православних українців здобути свою духовно-релігійну незалежність лише в часи новітньої історії нашого народу.

Перша з них пов'язана з революційними подіями 1917 року. Вона тривала разом з її суто антуражною частиною упродовж більш як п'ятнадцяти років і завершилася «саморозпуском» української автокефальної православної церкви. Цей період вмістив у собі величезну кількість подій, пов'язаних із спробою унезалежнення православних в Україні.

В історичному плані ці події детально описані [3-6], тому ми запропонуємо лише соціально-філософську модель їхнього аналізу. Як відомо, наслідком цілеспрямованих зусиль по уніфікації українського православ'я у рамках Російської православної церкви, стало те, що православні в українських землях на момент революційних подій 1917 року почували себе органічною складовою РПЦ. Ліберальні настрої, що тоді мали місце у православному середовищі Російської імперії, а відтак і в українських губерніях, зводилися до суперечок стосовно відродження патріаршества, мови богослужіння, місця церкви серед інших інститутів тогочасного суспільства тощо. Питання ж унезалежнення православних в українських землях актуалізувалося разом з питанням політичної незалежності Української Держави.

Однак у самої держави, яку на той час уособлювали діячі соціалістичного крила на чолі з М. Грушевським та В. Винниченком, проблематика унезалежнення православних не викликала жодного інтересу, оскільки вони вважали релігію приватною справою особи і ніяким чином не зв'язували її з державною незалежністю. Відтак у самому церковному середовищі питання унезалежнення православних в Україні не могло вирішитися з причин того, що цьому процесові протистояли добре організовані церковні сили, що обстоювали збереження єдності РПЦ. У першу чергу це стосувалося православного єпископату, очолюваного на той час в Україні митрополитом Антонієм (Храповицьким), відомим своїми великодержавницькими поглядами.

Гетьман Павло Скоропадський хоча зовні і симпатизував ідеї створення в Україні самостійної православної церкви, однак не хотів протиставляти себе митрополиту Антонію. Зіграло тут свою роль і те, що гетьман, з його активною діяльністю, спрямованою на творення Української держави, все ж залишався симпатиком конфедеративного облаштування Російської держави, хоча його політичні, економічні та інші установки різко контрастували з державною моделлю Радянської Росії. Усе це сукупно не дало державної підтримки церковному рухові за унезалежнення православних в Україні, що поволі набирив сили.

Політика Директорії УНР щодо Церкви уже вирізнялася розумінням того, що незалежна держава повинна була б мати і незалежну (автокефальну) церкву. Однак таке розуміння прийшло занадто пізно і Директорія, попри її активність у цьому питанні, удалася до вирішення цієї проблеми лише тоді, коли її власний потенціал, як політичної сили, стрімко зменшувався, а на політичну авансцену в Україні виходили такі політичні сили, які бачили як Україну, так і її церкву у складі радянської Росії та Російської православної церкви. Аналізуючи ці процеси, відомий український історик та релігієзнавець Сергій Плохій, справедливо зазначив, що «... крах імперії дав українцям ... нову самосвідомість, створив Українську державу з власним урядом та армією і

розмістив Україну на політичній мапі Європи ... не більше ніж фантазія до війни, вона (незалежність – В. Б.) стала частиною ідеології, спільною для соціалістичних лідерів Ради, консервативних прихильників Скоропадського й ліберально налаштованих борців за Західноукраїнську Народну Республіку в Галичині. Справа незалежності мобілізувала українців, але також налаштувала проти нової країни сусідів. Одна справа – проголосити незалежність, та зовсім інша здобути її. Українцям доведеться боротися за неї, і не один фронт» [7, с. 280]. До викладеного додамо лишень, що сказане однаковою мірою стосувалося як політичної, так і духовно-релігійної незалежності українців.

Друга спроба відродження незалежної православної церкви в Україні також пов'язана із спробою утвердження Української держави у роки Другої світової війни під час окупації України фашистськими військами та їх союзниками. Однак у процесі формування політики нацистської Німеччини щодо східних територій, ідея створення тут незалежних держав, що підкорялися б третьому рейху і підривали радянську імперію, поступилася ідеї бездержавності окупованих територій, їх колоніальному розчленуванню, деурбанізації, депопуляції та нещадній експлуатації. Будучи противником націєтворення та державотворення на східних територіях, Гітлер винищував усі чинники, що сприяли б національному і державному відродженню цих народів. До цієї категорії окупованих територій потрапляли і українські землі, а відтак і духовно-релігійні чинники, що сприяли б відродженню української нації і держави, не лише не фаворизувалися окупаційним режимом, а просто винищувалися [8, с. 922-928; 9, с. 177-270]. За таких умов повноцінне відродження православних церковних структур в Україні, а тим більш їхнє об'єднання було нереальним і переслідувалося окупаційним режимом. Відтак воно не могло мати успіху і спроба об'єднання православних в Україні та перетворення православної церкви на потужну підвалину нації – і державотворення українців було неможливим.

Третя спроба унезалежнення православної церкви в Україні та актуалізація її ролі як нації – та державотворчої сили, пов'язана з подіями кінця 80-х років ХХ століття, що призвели до розвалу колишнього СРСР та утворення незалежної Української держави. Проблему розвитку релігійного життя в Україні та його зв'язку з іншими сферами життя тогочасного українського суспільства суттєво активізувала демократизація радянського режиму, пов'язана з т. з. «перебудовою», започаткованою партійним керівником СРСР М. Горбачовим. До чинників, що прискорили зміни у релігійно-духовному житті України слід також віднести лібералізацію радянської моделі державно-церковних відносин, пов'язану із відзначенням у 1988 році 1000-літнього ювілею хрещення Русі та саме святкування цього ювілею.

Крім названих причин актуалізації релігійної проблематики в житті України, в т. ч. і безпосередньо пов'язаної з православним питанням в Україні, став процес виходу із підпілля Української греко-католицької церкви, що перебувала там понад сорок років унаслідок спроби винищення греко-католицизму в Галичині та на Закарпатті сталінським режимом в середині сорокових років минулого століття.

І хоча значна частина злочинних дій тодішнього політичного режиму щодо українських греко-католиків була реалізована Руською православною церквою, жорстка заборона греко-католицизму показала, що найстрашнішим для правлячого режиму було національно-державницьке налаштування цієї церкви [10]. У протидії цьому

налаштуванню православні в Україні побачили аналогічне ставлення союзного центру і священноначалля РПЦ до найменших проявів симпатій православних українців до питання незалежнення та сприяння у творенні власної держави і нації.

Потужна хвиля, пов'язана з легалізацією УГКЦ восени 1989 р. потягла за собою небувалу активність православних в Україні щодо незалежнення від Москви. Уже весною цього року у Києві було створено Ініціативну групу по відродженню УАПЦ. Згодом почали з'являтися її перші церковні осередки, а вже влітку 1990 року відбувся Собор цієї церкви, що обрав її патріархом митрополита Мстислава (Скрипника), який до цього очолював УАПЦ в Америці.

Результатом складних процесів, що відбулися у ті роки у православному середовищі країни, стало конституювання трьох православних юрисдикцій – УПЦ у єднанні з Московським патріархатом, УПЦ Київського патріархату та УАПЦ. При цьому дві останні церкви постали у спосіб не передбачений церковними канонами і як такі не визнавалися у середовищі світового православ'я. І хоч вони, безумовно, відігравали позитивну роль у розбудові Української держави та зміцненні української нації, однак не могли реалізуватися у цій справі сповна, саме в силу відсутності канонічної легітимності, а відтак і суб'єктності на міжнародній арені.

Ситуація радикальним чином змінилася лише тоді, коли в Україні постала Православна Церква України з її автокефальним статусом. Саме вона і повинна стати основою православної єдності в Україні та дієвим чинником зміцнення української держави і єднання нації. Виконання ПЦУ цієї своєї ролі найрішучишим чином залежить від єдності самої цієї церкви, знаходження нею шляхів і форм співпраці з Українською православною церквою, підтримки з боку держави, співпраці з УГКЦ та іншими патріотично налаштованими релігійними організаціями, міжнародного визнання ПЦУ, особливо, в середовищі інших православних церков, міцності і стабільного розвитку Української держави, співпраці з суспільними інститутами та громадянським суспільством в Україні.

Висновки. Для української нації духовними засадами націотворення сьогодні є єдина помісна православна та греко-католицька церкви. Православ'я віками було полем боротьби між силами, одні з яких прагнули інтегрувати Україну в інші державні структури, а інші – покласти його в основу творення української нації і держави. Результатом цієї багатовікової боротьби стала відсутність єдиної загальноукраїнської ідентичності у всіх життєво важливих проблемах в т. ч. і у духовно- релігійному вимірі. Лише сучасна реальність, що склалася з конституюванням Православної Церкви України, здатна згуртувати українську націю і зробити більш сильною нашу державу.

Література:

1. *Принс Д.* Обетованная земля. Божие Слово и народ израильский / Дерен Принс. – Луцк. – 2009. –Изд-во «Христианская жизнь»,- 185 с.
2. *Саган О.* Православна Церква України: конституювання та перспективи розвитку / Олександр Саган. – К. – 2019. – ТОВ «Софія- А» ЛТД. – 48 с.
3. *Андрусішин Б.І.* Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Директорії УНР): навч. посібник. – К.: Либідь, 1997. – 176 с.

4. Андрусишин Б.І., Ульяновський В. І. Церква в Українській Гетьманській Державі. Попередні нотатки та документи //Останній Гетьман. Ювілейний збірник пам'яті П. Скоропадського. 1873-1945. – К.: Академпрес. 1993. – С. 302-397.
5. Андрусишин Б.І. Проблема церкви в державній діяльності Симона Петлюри: державотворчий аспект. //Студії з архівної справи та джерелознавства. – Т. 7. – 2001. – С. 37-52.
6. Власовський Іван. Нарис історії Української Православної Церкви. – т. IV. Частина I. – К.: АТ «Книга». – 1988.– 369 с.
7. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Друге видання. – Харків. – Клуб сімейного дозвілля. – 2018. – 496 С.
8. Мартирологія Українських Церков. Т. I. Українська Православна Церква. Документи, матеріали, християнський самвидав, - Торонто, Балтимор. – 1987. – 1207 С.
9. Власовський Іван. Нарис історії Української Православної Церкви Т. IV, частина друга. – К.: АТ «Книга». – 1988. – 397 с.
10. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950). – Львів.: Вид-во УКУ. 2005. – 268 с.

УДК 23/28: 316.46:316.454.3

*Ломачинська І.М.
Київський університет імені Бориса Грінченка*

ПСИХОЛОГІЯ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ У ХРИСТІЯНСЬКОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ЛІДЕРСТВІ

У статті на основі новозавітних текстів життя Ісуса Христа зроблено спробу визначення сутності масової свідомості у християнському релігійному лідерстві. Проаналізовано змістовні особливості феномену християнського релігійного лідерства у його взаємодії з різними групами послідовників. Зазначено, що головне завдання релігійного лідерства полягає у об'єднанні суспільних мас задля досягнення певної ідеї. Серед оточення релігійного лідера можливо виділити такі групи, як учні, послідовники і натовп. Учні утворюють безпосереднє оточення лідера, свято вірять у ідеї свого учителя і з часом стають лідерами та пропагандистами пропонованої ідеї. Послідовники – ті, хто слідує за лідером, захоплені як його особистістю, так і його ідеями. Основними рисами релігійного натовпу є його ірраціоналізм, тимчасовість та схильність до наслідування колективної поведінки його учасниками. Охарактеризовано психологічну природу харизматичного лідерства. Зазначено, що джерелом особистої відданості харизматичному лідеру є емоційно забарвлена прихильність, що формує образ виняткової святості та героїзму. Духовний образ знищеного харизматичного лідера формується поза реальною історичною особистістю, трансформується за рахунок міфів та легенд.

Ключові слова: «релігійний лідер», «релігійне лідерство», «масова свідомість», «натовп», «харизма», «харизматичний лідер», «подвижник».

Ломачинская И.Н. Психология массового сознания в христианском религиозном лидерстве. В статье на основе новозаветных текстов жизни Иисуса